

पटः । कामिनीविषयकपटपटः यः । आचारहानि
हेतुः पतिरूपपतिः । वल्लभवेष्ट्याभोगोपरसिको वै-
यिकः । त्रिविधोऽपि उत्तममध्यमाधमभेदात् पुन-
रिविधः । दयिताभूयःप्रकोपेऽपि उपचारपरायण
उत्तमः । प्रियायाः यः प्रकोपमहारागं वा न प्रकटयति
चेष्टया मनोभावं दृष्ट्वाति स मध्यमः । भयकपाश-
ज्जान्मूलाः कामक्रीडावामलतल्लज्जालविचारोऽधमः ।
जानी चतुरस्रं यः एवान्मर्भवति । वाक्चेष्टाव्यङ्ग्यसमा-
नमचतुरः । प्रोमितश्च पतिरूपपतिर्वैयिकश्च भवति ।
अनभिज्ञनायकोनायकाभास एव । तेषां नर्मसचि-
वपीठमर्हं विटचेष्टकविदूषकभेदाच्चतुर्धा सहायाः । कुपि-
तस्त्रीप्रसादः पीठमर्मः । नर्मसचिवोप्ययमेव । काम-
तन्त्रकलाकोविदी विटः । सुहृन्नामचतुरचेष्टकः ।
अङ्गादिबालैर्हंसकारी विदूषकः । तेषामष्ट सात्वि-
काशुषा यथा । अद्भुतमोऽथ रोमाञ्छः सरभङ्गो-
ऽथ वेपथुः । वैयर्थ्यमस्तु प्रलयावित्यष्टौ सात्त्विका
शुषाः । तेषां दशावस्था यथा “अभिजापकथा चिन्ता
अतिशयः गुणकीर्तनम् । उद्देश्य प्रकाशक उन्मादो
व्याधिरिव च । जडता निषण्ण्येव दशावस्थाः प्रकी-
र्तिताः” इति रसमञ्जरी । बा०द० अन्वयाभेदा दृष्टिता
यथा । “आत्मन्मं नायकादिस्मादन्वया रसोद्भवात्” तत्र
नायकः । “त्यागो ह्यती कुलीनः सुखीको रूपयौवनो-
न्माही । दण्डोत्तरक्तलोकस्तेजोवैदग्ध्ययौवनान् नेता ।
धीरोदात्तो धीरोद्भवस्तथा धीरललितश्च । धीरप्रशान्त
दृढयसस्तः प्रथमं चतुर्भेदः । अधिकतनः क्षमा-
वानतिगम्भीरो महाशयः । खेयान् निगूढमानो
धीरोदात्तो दृढव्रतः कथितः । मायापरः प्रचण्डसप-
कोऽहङ्कारदर्शभूयिष्ठः । आत्मज्ञानिरतो धीरेधीरो-
त्तमः कथितः । निश्चिन्तो सुदूरनिर्गम कलापरो धीर-
ललितः स्यात् । सामान्यगुणैर्भूयान् हिजादिको धीर-
प्रशान्तः स्यात् । एभिर्हं विष्टपट्टातृज्जलशठकपिस्तु
लोड्यथा । एषु त्वनेकमहिमासु समरागो दक्षिणः
कथितः । कृतार्ता अपि निःशङ्कसर्जितोऽपि न
लेश्वितः । दृष्टदोषोऽपि मिथ्यावाक् कथितो घृष्टनायकः ।
अभूक्ष्य एकनिरतः यतोऽयमेकल बहुभावो यः ।
दर्शितव्यहिरतरागो विप्रियमन्यत्न गूढमाचरति । एषाश्च
त्रैविध्यात् सर्वेनाद्युत्तममध्याधमत्वेन । उक्ता नायकभे-
दाद्यस्यादिशतषाऽष्टौ च” तत्र प्रभो “तव वरद ! करो

तु सुप्रातमङ्गासयं नायकः” नायः शक्तिव्यसने चो
हारमध्यमयो च “यातव्यपान्धियाहादिमाहायामधिक
द्युतिः । एकाघतन्मोतायां नायको नायकायते”
नायः “रामोहरिः करो भूद्वाराः कर्ता च चन्द्रमाः ।
तस्ययान् भगवानात्मा द्योते पुंश्चि नायकाः” ।

नायकाधिप ३० इत० । नमे यन्त्रज्ञा० ।

नायिका स्त्री नी-एव च कापि अत इत्यम् । प्रायिकायां
स्त्रियां शब्दकाररवाचनमन्तायां स्त्रियां च तद्धेदादि
का०द० उक्तं यथा

“अथ नायिका त्रिविधा स्यादस्या साधारणस्त्रीति ।
नायकसामान्यगुणैर्भवति यथासम्भवैर्गुणा । विनयार्जवा-
दियुक्ता नृहकर्मपरा पतिव्रता स्त्रीया । साऽपि कथिता
त्रिविधा सगन्धा मध्या प्रगल्भेति । प्रथमाकतीर्थयौवनम-
दनविकारा रती वामा । कथिता नृदुश्च माने समधिकल-
ज्जावती सगन्धा । मध्या विचित्रचरता प्रकटसरवौवना ।
रूपप्रगल्भवचना मध्यमश्रीडिता मता । पराव्या जाड-
तारुण्या समसरतकोविदा । भायोक्षता दरत्रीडा
प्रगल्भाऽऽस्मान्नायका । ते धीरा चाप्यधीरा च धीरा-
धीरेति त्रिविधे । प्रियं सोत्प्रासवक्रोक्तया मध्या-
धीरा ददेद्गुण । धीराधीरा तु रुदितैरधीरा परुषो-
क्तिभिः । प्रगल्भा यदि धीरा स्यात्तत्रकोपातिरुद्धा ।
उदात्ते चरते तत्र दर्शवन्त्यादरान् बहिः । धीराधीरा
तु सोऽयमभाषितैः खेदयेदस्म । तर्जयेत्ताडयेदस्या
प्रत्येकं ता अपि द्विधा । कनिष्ठकोष्ठकपलाजायक
प्रणयं प्रति । मध्याप्रगल्भवोर्भेदात्तच्छादहादय की-
र्तिताः । सगन्धा स्वेकैव तेन स्युः स्त्रीयाभेदात्तयोदय ।
परकीया द्विधा प्रोक्ता परोठा कन्यका तथा । यात्रादि-
निरताऽन्योदा कुबटा गलितलया । कन्या त्वजातो
पथमा सलज्जम नवयौवना । धीरा कलाप्रगल्भा स्या-
दस्या सामान्यनायिका । निर्गुणानपि न द्वेष्टि न
रक्षति गुणेष्वपि । वित्तमात्रं समालोक्य सारायं दर्श-
येद् बहिः । कामनङ्कोक्तमपि परिशीलनं नरम् ।
मत्ता निष्क्रामयेदेषा पुनःसन्धानकाङ्क्षया । तस्कराः
पण्डितभूषाः सुखप्राप्तयनास्तथा । विक्लिनश्चन्द्रका-
माया आसं प्रायेण यक्षमाः । एषापि गदगायता
कापि सत्ताहारागिणी । रक्तावां वा विरक्तायां रसवत्तां
सुदुर्लभम् । अथस्याभिर्भवन्त्यानेताः सोऽयमभेदिताः ।
स्वाधीनभर्ता का तद्वत् सखिताऽभाषारिका । कश्च-